

**Egyeztetési típusok
a magyarban, a finnben, az észttben és a lappban II.
(Birtokos szerkezetek)**

Dennica PENEVA

1. Bevezetés

Egy tanulmányomban (Peneva 2005) foglalkoztam már a kongruenciával a különféle jelzős szerkezetekben. Jelen dolgozatomban ezt a munkát kívánom folytatni azzal, hogy igyekszem összefoglalni és bemutatni a kongruenciát a birtokviszony kifejezéseiben ugyanezekben a nyelvekben: a magyar, a finn, az észtt és a lapp (számi) nyelvben.

A birtoklás az emberiség egyik alapvető tapasztalata. Két entitásnak: a birtokosnak és a birtoknak a kapcsolatát testesíti meg. E kapcsolat olyan sokoldalú lehet, hogy bármely két entitás közötti kapcsolatot könnyen birtoklásnak gondolnánk. Ez azonban nem így van, mivel a birtokviszony aszimmetrikus és általában nem lehet felcserélni a két referens szerepet anélkül, hogy a jelentés valamiképpen meg ne változna. A birtoklás önmagában egy eseménytípus, amit minden ember valamilyen formában megél, nyelvi eszközök segítségével ki tud fejezni, tehát közös emberi tapasztalat.

A birtokviszony lehet explicit, amikor mind a birtokos, mind a birtokszó megneveztetik, pl. *Péternek háza van, (Péternek a) háza ~ az ő háza*, vagy implicit, amikor vagy a birtokos, vagy a birtok csak a szövegkörnyezetből derül ki, pl. *szőrös (állat), hosszú szőrű (állat)* (vö. Honti 2004).

A címben felsorolt nyelvekben a következő, birtoklást kifejező szerkezeteket találhatjuk: a birtokos jelzős szerkezeteket, a habitív szerkezeteket és a predikáló birtokos szerkezeteket. A finnugor nyelvekben tehát három szerkezet típus szolgál a birtoklási viszonyok kifejezésére. Az egyik a birtokos szerkezet ('valaki[nek a] valamije'), a másik az ún. habitív vagy *habeo*-szerkezet ('valakinek van valamije'), a harmadik pedig a predikatív szerkezet ('valami valakié').

2. Birtokos jelzős szerkezetek

A birtokos jelzős szerkezet a két alkotó elemnek az összetartozását fejezi ki. A birtokos jelző szófaja mindig főnév vagy főnévi névmás; pl. *a gyerek babája, az én dolgom*. A birtokos jelzős szintagmában a jelző és az alaptag viszonya fordított: a birtokos jelző ugyanis progresszíve hat a jelzett szó morfológiájára, a többi jelzőfajta (minőségi, kijelölő, számjelző) pedig az alaptag (jelzett szó) elé vetve regresszíve van alárendelve a jelzett szó morfológiai struktúrájának (vö. Peneva 2005: 88).

2.1. Magyar. A magyarban a birtokos jelző vagy nominativusi vagy dativusi alakú. A két variáns általában egyenértékű: pl.: *Péter kalapja* ['Péter'-NomSg 'kalap'-Px3Sg] ~ *Péternek a kalapja* ['Péter'-DatSg 'kalap'-Px3Sg].

Bereczkire hivatkozva Honti „izafet” terminussal nevezi meg a birtokos jelzős szerkezetek fenti formáját, tehát azt a szerkezetet, amelyben a birtokos jelző nem személyes névmás, hanem főnév, amely után a birtokszó személyjellet kap, pl. *a ház teteje, a háznak a teteje* (Honti 2005: 452).

A szoros birtokos jelzős szerkezetben, ahol a birtokos jelző megelőzi a birtokszót, s ez nem kap külön hangsúlyt, ma a számbeli inkongruencia érvényesül, ha a birtokos jelző többes szám 3. személyű. Ha a birtokos jelző többes számú főnév, a birtokszón egyes szám 3. személyű személyjel utal rá: *az emberek háza* ['ember'-NomPl 'ház'-Px3Sg] vagy: *az embereknek a háza* ['ember'-DatPl 'ház'-Px3Sg].

A birtokos személyragok a személyes névmások jelöletlen genitivusával együtt birtokos jelzős szerkezetet alkotnak. A jelzett szóhoz mindig a megfelelő személyű birtokos személyrag járul: *A(z én) lakásom új. A(z ő) lakása új. A(z ő) lakásuk új.* Ha viszont a birtokost nem főnév, hanem személyes névmás jelöli, akkor az előzőkhöz képest fordított az inkongruencia: *az ő házuk* ['ő'-NomSg 'ház'-Px3Pl]; és nem: *Az *ők lakásuk új.* – A bemutatott számbeli inkongruencia mindenekelőtt a redundancia elkerülésére való törekvésből fakad: a szoros birtokos szerkezetben fölösleges a birtokos többségét kétszeresen megjelölni.

Lotz János (idézi Rácz 1991: 43) így nyilatkozik arról, hogy miért jelentkezik kétféle formában az inkongruencia: „A névmási szerkezeteknél (tehát az *ő házuk* féleknél) a személyragos alak az alapalak és a névmási jelző a hozzáadott, nem szükségszerű elem. A *k* elem tehát a nem kötelező helyzetben nem ismétlődik meg. A főnévi szerkezeteknél (*az emberek háza* típusban) a birtokos száma mindenképpen megjelölendő, itt meg a birtokszón válik fölöslegessé a *k* morféma megismétlődése.”

2.2. Finn. A finn nyelvben a magyarhoz hasonlóan a birtokos személyét személyragok jelölik a birtokszón. Az egyes és a többes szám 3. személy ragja azonos. A finnben, akárcsak a magyarban, egyes és többes szám 3. személyben a számbeli inkongruencia érvényesül.

<i>minun kirjani</i>	'én'-GenSg 'könyv'-Px1Sg	az <i>ő</i> könyve	'ő'-NomSg
<i>sinun kirjasi</i>	'te'-GenSg 'könyv'-Px2Sg		'könyv'-Px3Sg
<i>hänen kirjansa</i>	'ő'-GenSg 'könyv'-Px3Sg		
<i>meidän kirjamme</i>	'mi'-GenPl 'könyv'-Px1Pl	az <i>ő</i> könyvük	'ő'-NomSg
<i>teidän kirjanne</i>	'ti'-GenPl 'könyv'-Px2Pl		'könyv'-Px3Pl
<i>heidän kirjansa</i>	'ők'-GenPl 'könyv'-Px3Sg		

A személyes névmások genitívusának használata csak a 3. személyben kötelező, anélkül ugyanis az alakok teljesen egybeesnének. Nem használatos az egyes szám 3. személyű birtokos személyrag azokban a szerkezetekben, amelyekben a birtokos nem személyes névmás, pl. *sedän lapsi* ['nagybácsi'-GenSg 'gyerek'-NomSg]. A birtokviszonyt a finnben tehát külön esetrag, a genitívus fejezi ki, s minthogy ennek van ragja, nincs szükség arra, hogy a birtokon kitegyék a 3. személyű birtokos személyragot.

Érdekes módon alakult a birtokos szerkezet újabban a beszélt nyelvben. Az irodalmi *minun kirjani* és *kirjani* mellett a beszélt nyelvben megtalálhatók megfelelő birtokos személyrag nélküli *minun/mun kirja* variánsok. A *hänen kirjansa* és a *heidän kirjansa* mellett a beszélt nyelvben használják a nem egyeztetett típusokat is: *hänen kirja* ~ *sen kirja*, *heidän kirja* ~ *niiden kirja*. Az 1970-es és az 1990-es években végzett kutatások alapján megállapítható, hogy a *mun kirja* vált a leggyakrabban használt birtokos kifejezéssé, aránya a 70-es évekbeli 32,1%-ról húsz év alatt 66,7%-ra nőtt (ISK 1242).

A finnben a két toldalékfajta, a birtokos személyrag és az esetrag fordított sorrendben kapcsolódik, mint a magyarban. A finnben a birtokos személyrag követi az esetragot: *kirja/ssa/ni - könyv/em/ben*.

A finn nyelvben sokszor nincs különbség a birtok egyes és többes száma (egy és több birtok) között: *serkkuni* 'unokatestvérem, unokatestvéreim'. Bizonyos esetekben csak a jelzős vagy predikatív szerkezetekből derül ki a különbség: *pieni serkkuni* 'kis unokatestvérem' – *pienet serkkuni* 'kis unokatestvéreim'; *serkkuni asuu maalla* 'az unokatestvérem vidéken lakik' – *serkkuni asuvat maalla* 'az unokatestvéreim vidéken lagnak'.

2.3. Észt. A genitivus a mondatban birtokos jelző, pl. *poisi raamat* 'a fiú könyve' (Erelt 1993: 120–121). Az észti nyelvben nincsen birtokos személyragozás. A személynévmási birtokos genitivusban van, a birtok pedig Sg/Pl nominativusban, attól függően, hogy hány birtokról van szó: *minu raamat* 'az én könyvem' – *minu raamatud* 'az én könyveim'. A birtokos jelzős szerkezetben a birtokos és a cselekvő személyének egyezése esetén a birtokviszonyt az *oma* névmás fejezi ki. Ha a birtokos névmás nem kap hangsúlyt a mondatban, akkor nominativusban áll: *Tõnu tõõtab oma aias*. 'Tõnu a kertjében dolgozik.' Az *oma* névmást viszont egyeztetjük a jelzett szóval, ha a névmás hangsúlyos: *Tõnu tõõtab omas aias*. 'Tõnu a saját kertjében dolgozik.' (Vö. Erelt 1993: 204–205; 2003: 47; Kippasto–Nagy 2002: 191.)

2.4. Lapp. A birtokos kifejezésére a lapp nyelvben is van külön eset, a genitivus, de – a finnhez hasonlóan – a birtokviszony a birtokot jelentő szón jelöletlen, s a birtokos jele – a birtokos személyjel – a birtokszóhoz járul.

1) Ha a birtokos jelző főnév (főnévi szerepben használt melléknév) vagy névmás, akkor ezek genitivusban állnak, pl.: *čeazi dállu* ['nagybácsi'-GenSg 'ház'-NomSg] 'a nagybácsi háza', *mu dállu* ['én'-GenSg 'ház'-NomSg] 'az én házam'. A birtokos jelző esete tehát a genitivus, amely elsősorban a birtokviszony jelölésére szolgál, ha a birtokos főnév, a birtokviszony a birtokszón jelöletlen (Nielsen 1979: 311; Lakó 1986: 129).

Ha viszont a birtokos személyes névmás, akkor két eset lehetséges (Nielsen 1979: 364; Lakó 1986: 129):

a) Ha a birtokos alanya a mondatnak, akkor a birtokviszony – a személyes névmás genitivusán kívül, vagy ilyen genitivus nélkül – a birtokszón van jelölve, mégpedig birtokos személyragokkal, amelyek a birtokszóhoz járulva a birtokos személyét és számát is jelölik:

<i>Aila</i>	<i>gopmirdasttii</i>	<i>oaivvis</i>	<i>ja</i>	<i>luittii</i>	<i>sin</i>	<i>sisa</i> .
'Aila'	'lehajt'	'fej'	'és'	'enged'	'ők'	'be'
-NomSg	-PrtVx3Sg	-AccSg-Px3Sg		-PrtVx3Sg	-Acc	

Aila lehajtotta a fejét és beengedte őket (Paltto 1981: 52) – alany 'Aila' = birtokos.

<i>Nuorat</i>	<i>nulle</i>	<i>gápmiideaset</i>	<i>feaskarii</i>	<i>buriid</i>	<i>dábiid</i>	<i>mealdi</i> .
'fiatal'	'levet'	'cipő'	'előszoba'	'jó'	'szokás'	'szerint'
-NomPl	-PrtVx3Pl	-AccPl-Px3Pl	-IllSg	-GenPl	-GenPl	

A fiatalok levetették cipőjüket az előszobában jó szokások szerint (Paltto 1981: 52) – alany 'fiatalok' = birtokos.

<u>Si</u>	<i>vrude</i>	<i>diibmabeali</i>	<i>ja</i>	<i>háleštedje</i>	<i>dan</i>	<i>botta</i>
'ők'	'vár'	'félóra'	'és'	'beszélget'	'az'	'idő'
-NomPl	-PrtVx3Pl	-AccSg		-PrtVx3Pl	-AccSg	-AccSg

<u>sámesearvviiset</u>	<i>ulbmila</i>	<i>birra.</i>
'számi társaság'	'cél'	'-ról, felől'
-Px3Pl	-GenSg	

Ők vártak egy fél órát és beszélgettek addig társaságuk céljáról (Paltto 1981: 52) – alany 'ők' = birtokos.

<u>Nuorat</u>	<i>vuodđudeamen</i>	<u>guvloseaset</u>	<i>sámesearvvi.</i>
'fiatal'	'alapít'	'vidék'	'számi társaság'
-NomPl	-ActEss	-IllSg-Px3Pl	-AccSg

A fiatalok alapítani akartak vidékükön egy társaságot (Paltto 1981: 50) – alany 'fiatalok' = birtokos.

b) Ha a birtokos nem (logikai) alanya a mondatnak, akkor a birtokviszony a birtokszón jelöletlen:

<u>Ovla</u>	<i>ásai</i>	<i>Goarggot-gili</i>	<i>ravddas</i>		
'Ovla'	'lakik'	'Goarggot-falu'	'szél'		
-NomSg	-PrtVx3Sg	-GenSg	-LocSg		
<i>ja</i>	<u>nuorat</u>	<i>ožžo</i>	<i>garvvašit</i>	<i>čakčastánžžiid</i>	
'és'	'fiatal'	'kap'	'kerülget'	'ősz'-'sár, tócsa'	
	-NomPl	-PrtVx3Pl	-Inf	-AccPl	
<i>ovdalgo</i>	<i>besse</i>	<u>su</u>	<i>čappa</i>	<u>dálu</u>	<i>lusa.</i>
'mielőtt'	'eljut'	'ő'	'szép'	'ház'	'-hoz'
	-PrtVx3Pl	-GenSg	-NomSg	-GenSg	

Ovla Goarggot-falu szélén lakott és a fiatalok kerülgethették az őszi tócsákat, amíg eljutottak az ő [Ovla] szép házáig (Paltto 1981: 52) – alany 'fiatalok' ≠ birtokos 'Ovla'.

<i>Don</i>	<i>váldat</i>	<i>(du)</i>	<i>gusat.</i>
'te'	'elvesz'-PrsVx2Sg	'te'-GenSg	'tehén'-Acc-GenSgPx2Sg

Elveszed a tehenedet.

<i>Mon</i>	<i>gohčun</i>	<i>du</i>	<i>váldit</i>	<i>(du)</i>	<i>gusat.</i>
'én'	'kér'	'te'	'elvesz'	'te'	'tehén'
	-PrsVx1Sg	-Acc-GenSg	-Inf	-GenSg	-Acc-GenSgPx2Sg

Megkérlek, hogy vedd el a tehenedet (Nielsen 1979: 117).

2) Ha a beszélő a birtokviszonyt nyomatékosan akarja kifejezni, akkor a személyes névmás genitivusa helyett, avagy közvetlenül azután a megfelelő visszaható névmás genitivusát használja. Ilyenkor a birtokszóhoz nem járul birtokos személyrag, pl.:

<i>Don</i>	<i>váldat</i>	<i>(du)</i>	<i>jiežat</i>	<i>gusa.</i>
'te'	'elvesz'	'te'	'saját'	'tehén'
	-PrsVx2Sg	-GenSg	-GenSgPx2Sg	-Acc-GenSg

'(Te) elveszed a (te) saját tehenedet' (Nielsen 1979: 117; Lakó 1986: 129). Ez a jelenség hasonlít az észti megoldáshoz (ld. fent).

3. *Habeo*-szerkezet

A legtöbb finnugor nyelvben, így az általam vizsgáltakban sincs meg az indoeurópai nyelvekben általánosan használt *habeo*-ige. A birtoklás, birtokviszony a létigével fejezhető ki.

3.1. Magyar. A birtokos (tkp. logikai vagy szemantikai alany) dativus-genitivusban áll: *-nak/-nek* ragot kap, a birtokszón pedig megjelenik a birtokos személyére utaló birtokos személyjel. A 'valakinek van/nincs valamije' szerkezetben a lényeg maga a birtoklás ténye: *Péternek van gyereke*, ill. egyúttal új információt is adhatunk erről a birtokban lévő dologról: *Péternek új autója van*. Ezekben a mondatokban a logikai alany (birtokos) és a grammatikai alany (birtok) nem egyezik meg. A személyes névmások dativusi alakjának használata csak hangsúlyos helyzetben kötelező, egyébként csupán a birtokos személyrag utal a birtokos személyére.

A létige használatán túl a birtokszóhoz járul a birtokos személyének megfelelő birtokos személyrag. A többes szám 3. személyben egyes szám 3. személyű birtokos személyrag is előfordul, ha a birtokos főnév, nem pedig személyes névmás: *A fiúknak szerencsájuk ~ szerencséje* volt. Az egyes szám használata minden bizonnyal az egyszerű birtokos jelzős szerkezet (*a fiúk szerencséje*) analógiájára keletkezett. Az udvarias megszólítás (önözés, magázás) névmásai részben főnévi birtokosként, részben névmási birtokosként ingadozó konstrukciókat eredményeztek (vö. Keresztes 1999: 130).

A magyarban a létige állítmányként egyezik a birtokszó számával: *Van egy nagyon kedves barátom. Nagyon jó barátaim vannak. Nincs egy barátom sem. Nincsenek jó barátaim.*

A *van* ige és származékai használatosak a különböző igeidőkben és módokban, valamint a tagadásban is: *Volt egy macskám. Bárcsak lenne egy macskám! Nem lesz sok pénzem. Ha sok pénzem lenne/lett volna ...* stb.

Vessük egybe a Px3Sg/Pl alakok használatát a *habeo*-szerkezetekben és a megfelelő birtokos szerkezetekben!

habeo-szerkezet	birtokos szerkezet
<i>Neki új lakása van.</i> 'ő'-DatSg Kop 'lakás'-Px3Sg <i>A tanárnak új lakása van.</i> 'tanár'-DatSg Kop 'lakás'-Px3Sg <i>Önnék/Magának új lakása van.</i> 'Ön/Maga'-DatSg 'lakás'-Px3Sg	<i>az ő lakása</i> = Px3Sg <i>a tanár lakása</i> = Px3Sg <i>az. Ön/Maga lakása</i> = Px3Sg
<i>Nekik új lakásuk van.</i> 'ők'-DatPl Kop 'lakás'-Px3Pl <i>Önöknek/Maguknak új lakásuk ~ lakása van.</i> 'Ön/Maga'-DatPl Kop 'lakás'-Px3Pl~Sg <i>A tanároknak új lakásuk ~ lakása van.</i> 'tanár'-DatPl Kop 'lakás'-Px3Pl~Pl	<i>az ő lakásuk</i> = Px3Pl <i>az. Önök/Maguk lakása</i> csak Px3Sg! <i>a tanárok lakása</i> csak Px3Sg!

3.2. Finn. A finnben, akárcsak a magyarban, nincs birtoklást kifejező ige, helyette a létige szolgál a birtoklás kifejezésére. A finnben a létige mindig egyes szám 3. személyben áll (több birtok esetén is), a birtokos pedig adessivusban. A birtok vagy nominativusban vagy partitivusban van, így ez a felszíni szerkezet alanya (Vilkuna 1996: 155–158). Míthogy a finnben általában nem használatos a birtokos személyrag ebben a szerkezetben, a személyes névmások nem hagyhatók el, mint a magyarban.

finn	magyar
<i>Minulla on uusi auto.</i> 'én'-AdessSg KopSg 'autó'-NomSg <i>Opiskelijalla on siniset silmät.</i> 'diák'-AdessSg KopSg 'szem'-NomPl	<i>(Nekem) új autóm van.</i> 'én'-DatSg KopSg 'autó'-Px1Sg <i>A diáknak kék szeme(i) van(nak).</i> 'diák'-DatSg KopSg/Pl 'szem'-Px3Sg/Pl
<i>Meillä on suomalaisia kirjoja.</i> 'mi'-AdessPl KopSg 'könyv'-PartPl <i>Opiskelijalla ei ole tarpeeksi rahaa.</i> 'diák'-AdessSg KopSgNeg 'pénz'-PartSg	<i>(Nekiünk) vannak finn könyveink.</i> 'mi'-DatPl KopPl 'könyv'-Px1Pl <i>A diáknak nincs elég pénze.</i> 'diák'-DatSg KopNegSg 'pénz'-Px3Sg
<i>Opiskelijoilla ei ole kalliita vaatteita.</i> 'diák'-AdessPl KopSgNeg 'ruha'-PartPl	<i>A diákoknak nincsenek drága.</i> ruhái(k). 'diák'-DatPl KopNegPl 'ruha'-Px3Sg/Pl

Noha a nyelvtanok szerkezetileg analóg szerkezetnek írják le, látható, hogy a finn és a magyar *habeo*-szerkezetek egyetlen közös vonása a létige használata, a finnben ez is csak egyes számban állhat, a magyarban viszont számban egyezik a birtokkal. További különbségek: a finnben a birtokos adessivus, a magyarban dativus-genitivus; a finnben a birtokhoz nem járul birtokos személyrag, a magyarban pedig kötelező. A finnben – a magyar szerkezethez hasonlóan, ritkán – előfordul birtokos személyrag, pl. *Elsallakin on omat vikansa* 'Elzának is megvannak a maga hibái'; *Eihän Anna-täti ihan yksin ole, onhan hänellä sentään koiransa* 'Azért Anna néni nincs egésszen egyedül, hiszen ott van neki a kutyája'. A birtokszón levő személyragot úgy lehet felfogni, hogy az alany helyén levő adessivusi birtokosra vonatkozik (*Elsan ~ hänen vikansa, Anna-tädin ~ hänen koiransa*) (vö. Vilkuna 1996: 158). A magyarban ilyenkor hangsúlyos a kopula (*megvan, ott van*).

3.3. Ész. Az észben, akárcsak a magyarban és a finnben, a létige szolgál a birtoklás kifejezésére. A létige a birtok számától függetlenül mindig egyes szám 3. személyben áll, a birtok pedig a finnhez hasonlóan adessivusban: *meil on uusi ettevoitteid* (PartPl) 'új vállalkozásaink vannak' (Erelt 1993: 62; Kippasto–Nagy 2002: 234). A birtok nominativusban vagy partitivusban áll az alanyra vonatkozó szabályok szerint:

<i>Mul on raamat.</i> Nekem van könyvem. 'én'-AdessSg Kop 'könyv'-NomSg	<i>Mul ei ole raamatut.</i> Nincs könyvem. 'én'-AdessSg Kop 'könyv'-PartSg
<i>Mul on raamatuid.</i> Nekem vannak könyveim. 'én'-AdessSg Kop 'könyv'-NomPl	<i>Mul ei ole raamatuid.</i> Nincsenek könyveim. 'én'-AdessSg KopNeg 'könyv'-PartPl
<i>Meil on raamat.</i> Nekünk van könyvünk. 'mi'-AdessPl Kop 'könyv'-NomSg	<i>Meil ei ole raamatut.</i> Nincs könyvünk. 'mi'-AdessPl KopNeg 'könyv'-PartSg
<i>Meil on raamatuid.</i> Nekünk könyveink vannak. 'mi'-AdessPl Kop 'könyv'-NomPl	<i>Meil ei ole raamatuid.</i> Nincsenek könyveink. 'mi'-AdessPl KopNeg 'könyv'-PartPl

Mint ahogy az észben nem maradt meg az uráli birtokos személyragozás, a birtok természetesen ragtalan: *Peetril ei ole suvilat* 'Péternek nincs nyaralója' (-PartSg).

3.4. Lapp. A lapp is a létigét használja a birtoklás kifejezésére, a birtokos locativusban, a birtok nominativusban áll. Több birtok esetén a NomPl alakú birtokszóval – a finnel ellentétben – egyezik a létige: *Lässes lea čáppa dállu*

'Larsnak szép háza van'; *dan olbmás leddje golbma bártni* 'a férfinak három rénje volt' (Nielsen 1979: 335).

<i>Sus</i>	<i>leddje</i>	<i>čáhppes</i>	<i>vuovttat,</i>	<i>ruškes</i>	<i>čalmmit</i>
'ő'	'van'	'sötét'	'hajsza'	'barna'	'szem'
-LocSg	-PrtVx3Pl	-NomSg	-NomPl		-NomPl

<i>ja</i>	<i>nu</i>	<i>unnan</i>	<i>boaggejuolggit.</i>
'és'	'olyan'	'kicsi'	'görbe'+ 'láb'-NomPl

Neki sötét hajszaíai voltak, barna szemei és olyan kicsi görbe lábai (Paltto 1981: 49).

4. Predikáló birtokos szerkezet

A birtokos predikatív szerkezetekben állítmányi névszóként is állhat. Ilyenkor a birtokoson megjelenő toldalék anaforikusan utal vissza a birtokra.

4.1. Magyar. A magyarban különleges morfológiai lehetőség van a birtok kifejezésére. A leggyakoribb az *-é* (többes számban *-éi*) birtokjel; ez az alak a tulajdonképpen formailag hiányzó, igazi genitívus helyét foglalta el. Ez a toldalék nem azonos sem a birtokos jelzővel (attributive genitive), sem a birtokos személyranggal (possessive suffix), mert legtöbbször nem jelzői, hanem predikáló szerepben (non-attributive possessive suffix) áll (vö. Keresztes 1999: 128–129). Birtokviszonyban a tulajdonra utalunk az *-é* birtokjellel: a predikátum ekkor azt fejezi ki, hogy valami/valaki valakié, valakinek a tulajdona. Az *-é* birtokjeles szó ugyanúgy viselkedik, mint amikor a melléknévi jelző állítmányi névszói funkciót lát el.

Az új lakás a tanáré. 'lakás'-NomSg 'tanár'-nonAttrPxSg
Az új ruhák a tanáré(i). 'lakás'-NomPl 'tanár'-nonAttrPxSg/Pl

A birtokjel általában egyezik a birtok számával: ha a birtokszó többes számban áll, a birtokjelhez is a *i* többesjel kapcsolódik. A kongruencia a köznyelvben csak a birtokos névmásokban következetes. A kongruencia a főnévtövekben nem feltétlen. Következetes viszont a névmások esetében:

Az új lakás a mienk. 'lakás'-NomSg 'mi'-nonAttrPxSg-Px1Pl
Az új ruhák a mieink. 'ruha'-NomPl 'mi'-nonAttrPxPl-Px1Pl

A magyarban a *habeo*-szerkezet, a birtokos jelző és a birtokjeles állítmányi névszó egymásba transzformálható; példa egyes számra: *A diáknak új szótára van.* → *A diák(nak a) szótára új.* → *Az új szótár a diáké;* többes számra: *A diákoknak új szótárai vannak.* → *A diákok(nak a) szótárai újak.* → *Az új szótárak a diákoké(i).* A teljes paradigma táblázat formájában megtalálható (Keresztes 1999: 130).

4.2. Finn. A többi vizsgált nyelvben – így a finnben is – a magyaréhoz hasonló toldalék(ok) nincs(enek). Helyettük predikatív szerkezetekben a genitivus használatos. A többi birtokos szerkezethez hasonlóan a birtok többes számának kifejezésére nincs mód. A birtokos számát változtatlan genitivusi forma fejezi ki (vö. Vilkuna 1996: 189; ISK 913):

Uusi auto on minun ~ opettajan. Az új autó az enyém ~ a tanaré.

'autó'-NomSg KopSg 'én'-GenSg ~ 'tanár'-GenSg

Sanakirjat ovat meidän ~ opiskelijoiden. A szótárak a mieink ~ a diákoké(i).

'szótár'-NomPl KopPl 'mi'-GenPl ~ 'diák'-GenPl

4.3. Észt. Az *oma* névmás névszói állítmányként vagy az összetett állítmány névszói részeként is jelölhet birtokviszonyt, helyettesítve ezzel a birtokszót, amit nem kell így újra megismételni. A birtokos névmás olyan számban és esetben áll, amilyenben a birtokszó állna. A birtokos genitivusban van és megelőzi a birtokos névmást. Az észt birtokos névmást ebben a funkciójában magyarrá birtokjeles formával fordítjuk (Kippasto–Nagy 2002: 191): ***Kelle oma see kott on? ~ Kelle kott see on?*** Kié az a táska? ~ Kinek a táskája az? ***Minu oma.*** ~ ***Minu kott.*** Az enyém. ~ Az én táskám.

Uus korter on õpetaja oma. Az új lakás a tanaré.

'lakás'-NomSg KopSg 'tanár'-GenSg 'saját'-NomSg [egy birtokos – egy birtok]

Uued korterid on õpetajate omad. Az új lakások a tanárokéi.

'lakás'-NomPl KopSg 'tanár'-GenPl 'saját'-NomPl [több birtokos – több birtok]

Uued korterid on õpetaja omad. Az új lakások a tanáréi.

'lakás'-NomPl KopSg 'tanár'-GenSg 'saját'-NomPl [egy birtokos – több birtok]

Uus auto on minu oma. Az új autó az enyém.

'autó'-NomSg KopSg 'én'-GenSg 'saját'-NomSg [egy birtokos – egy birtok]

Uued autod on minu omad. Az új autók az enyéim/enyémeik.

'autó'-NomPl KopSg 'én'-GenSg 'saját'-NomPl [egy birtokos – több birtok]

Az észtben tehát körülírással, a 'saját' szó használatával lehet megoldani a birtok kongruenciájának kérdését az állítmányi névszóval kapcsolatban. Megjegyzem: ilyen és más körülírás szükség esetén a finnben is megvan.

4.4. Lapp. A genitivus állítmányi névszó szerepére a lappban is bőven van példa (vö. Nielsen 1979: 311; Lakó 1986: 120, 132):

Dat lea áhči. Ez az apá(m)é. 'ez'-NomSg KopSg 'apa'-GenSg

Dat lea mu. Ez az enyém. 'ez'-NomSg Kop 'én'-GenSg

A lappban is használatosak hangsúlyos helyzetben a 'saját' szó alakjai:

Dat lea jiežaset. Ez az övék (sajátjuk, maguké).

'ez'-NomSg Kop 'saját'-GenSgPx3Pl

5. Összegzés

	a) Birtokos jelzős szerk.		b) <i>Habeo</i> -szerkezet		
	birtokos	birtok	birtokos	kopula	birtok
magyar	Nom/Dat	Px3Sg	Dat	Sg/Pl	Px
finn	Gen	Nom	Adess	Sg	Nom/Part
észt	Gen	Nom	Adess	Sg	Nom/Part
lapp	Gen	Nom	Loc	Sg/Pl	Nom

c) Predikáló birtokos szerkezet

	birtok	kopula	birtokos
magyar	NomSg/Pl	Sg/Pl	-é/-éi (jel)
finn	NomSg/Pl	Sg	GenSg/Pl
észt	NomSg/Pl	Sg	GenSg/Pl+oma(d)
lapp	NomSg/Pl	Sg/Pl	GenSg/Pl

6. Végezetül **néhány következtetés** vonható le a birtokos szerkezetek történetére a vizsgált nyelvekben.

a) A magyarhoz hasonló jelölt („izafet”) birtokos szerkezetnek (*a tanár könyve*), ha esetleg lett volna is ilyen a korai közfinnben, ma már nincs nyoma az utódnyelvekben (pl. finn, észt, lapp) (fi. *opettajan kirja*, é. *õpetaja raamat*, lp. *oahpaheaddji girji*). A mordvinban még ma is általános a személyraggal jelölt birtokos, bár a birtokon jelentkező birtokos személyragok mellett az abszolút ragozás határozott formái is egyre gyakoribbak (Keresztes László szóbeli közlése alapján).

b) A névmási birtokos szerkezetekben a személyragok (m. *könyvem*, fi. *kirjani*) használata fokozatosan szorul háttérbe: az észtben eltűntek a birtokos személyragok (*minu raamat*), a finn köznyelvben (*mun kirja*), de főként a lappban (*mu girji*) is háttérbe szorult. A jelenség okának az a) pontbeli szerkezetek analógiáját gyaníthatjuk. A birtokos személyragok használata ma még gyakrabban megvan az esetragos formákban (fi. *kirjassani* ’könyvemben’, lp. *goađistan* ’sátramban’).

c) A finnségi nyelvekben és a lappban a *habeo*-szerkezetek birtokszava általában jelöletlen. (A magyarhoz hasonló személyragozás a mordvinban általános.)

d) A predikáló birtokos szerkezetben általánosan a kongruencia nélküli genitivus használatos (fi. *kota on sedän* 'a sátor a nagybácsié', *kirja on minun/mun* 'a könyv az enyém', lp. *goahti lea čeazi* 'a sátor a nagybácsié', *girji lea mu* 'a könyv az enyém'). Mindössze a magyarban találkozunk egy anaforikus birtokjellel (non-attributive possessive suffix/genitive: *-é*, pl. *a könyv a tanáré*), amely igen nagy mértékben kongruál a birtokszóval.

Irodalom

- Bartos Huba 2000: Az inflexiós jelenségek szintaktikai háttere. In: Kiefer Ferenc (szerk.), *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 678–699.
- Bencédy József–Fábián Pál–Rácz Endre–Velcsov Mártonné 1991: *A mai magyar nyelv*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Erelt, Mati (toim.) 1993: *Eesti keele grammatika II. Süntaks*. Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, Tallinn.
- Erelt, Mati (toim.) 2003: *Estonian Language*. Estonian Academy Publishers, Tallinn.
- Hakulinen, Auli (päätoim.) et al. 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 950, Helsinki. [= ISK]
- Hakulinen, Auli–Karlsson, Fred 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Hegedűs Rita 2005: *Magyar nyelvtan*. Tinta Kiadó, Budapest.
- Honti László 2004: *Uráli birtokos szerkezetek*. Akadémiai székfoglaló előadás. <http://www.mta.hu/fileadmin/szekfoglalok/000302.pdf>
- Honti László 2005: A magyar habitív és izafetszerkezetek történeti háttéréről. In: *MNy* 101: 449–454.
- Jaakola, Minna 2004: *Suomen genetiivi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 995, Helsinki.
- Kangasmaa-Minn, Eeva 1972: Genetiivin funktioista. In: *Sananjalka* 14: 27–35.
- Kangasmaa-Minn, Eeva 1984: On the Possessive Constructions in Finno-Ugric. In: *NyK* 86: 118–123.
- Keresztes László 1999: *A Practical Hungarian Grammar* (revised third edition). Debreceni Nyári Egyetem, Debrecen.
- Keszler Borbála–Lengyel Klára 2002: *Kis magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 219–221.
- Kippasto, Anu–Nagy Judit 2002: *Észt nyelvkönyv* (2. kiadás). Bíbor Kiadó, Miskolc.

- É. Kiss Katalin 1998: Mondattan. In: É. Kiss Katalin–Kiefer Ferenc–Siptár Péter: Új magyar nyelvtan. Osiris Kiadó, Budapest. 17–184.
- Langacker, Ronald W. 1995: Possession and possessive constructions. In: J. R. Taylor–R. E. Maclaury (eds), *Language and Cognitive Construal of the World*. Clarendon Press, Oxford. 51–79.
- Lakó György 1986: *Chrestomathia Lapponica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Nielsen, Konrad 1979: *Lærebok i lappisk (samisk) 1. Grammatikk (2. opplag)*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Universitetsforlaget, Oslo.
- Paltto, Kirsti 1981: *Gielddaolmmat*. In: Risten. *Sámi Čuvgehussearvvi doaimmahusat* 43, Helsinki. 48–83.
- Peneva, Dennica 2005: Egyeztetési típusok a magyarban, a finnben, az észten és a lappban I. (Attributív szerkezetek). In: *Folia Uralica Debreceniensia* 12: 87–102.
- Rácz Endre 1977: *Az egyeztetés főbb kérdései a magyar nyelvben*. MNyTK 149. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- Rácz Endre 1991: *Az egyeztetés a magyar nyelvben*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Sammallahti, Pekka 1998: *The Saami Languages. An Introduction*. Davvi Girji OS, Kárášjohka.
- Szabolcsi Anna 1992: *A birtokos szerkezetek és az egzisztenciális mondat*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Taylor, John R. 1989: Possessive genitives. In: *English Linguistics* 27: 663–686.
- Vilkuna, Maria 1996: *Suomen lauseopin perusteet*. Edita, Helsinki.

*

Types of agreement in Hungarian, Finnish, Estonian and Lapp (Saami) II. (Possessive constructions)

Possession seems to be one of the central concepts of human cognition. It embodies a relation between two entities, called possessor and possessed.

All types of attributes (qualifiers, determiners and numerals) are subjected to the morphological structure of the basic member in front of them (the qualified word) regressively. The relation between of a possessive attribute and the basic member is reversed in the syntagm: i.e., the possessive attribute influences the morphology of the qualified word progressively.

The aim of this paper is to outline briefly the ways of expressing possession in Hungarian, Finnish, Estonian and Lapp and to examine the agree-

ment mechanism between the possessor and the possessed. I have focused my attention on the possessive structures where the possessed is preceded by a genitive attribute, the *habeo*-construction and the predicative possessive structure.

1) There are no traces of similarity with Hungarian marked ('izafet') possessive constructions (*a tanár könyve* 'teacher's book') in related languages (e.g. Finnish *opettajan kirja*, Estonian *õpetaja raamat*, Saami/Lapp *oahpaheaddji girji*) even though such a construction might have existed in the early Proto-Finnic language.

2) Possessive suffixes (e.g. Hungarian *könyvem*, Finnish *kirjani* 'my book') have gradually lost their importance in possessive pronoun constructions, e.g. possessive suffixes have disappeared in Estonian (*minu raamat*), Finnish is also facing changes in possessive marking. Although the possessive suffixes strictly belong to standard written Finnish, modern colloquial Finnish does not use them and some varieties almost totally ignore them (*mun kirja*), but it is mainly in Lapp that they have totally lost their significance (*mu girji*). At present the use of possessive suffixes mainly occurs after case endings (fi. *kirjassani* 'in my book', lp. *goadīstan* 'in my tent').

3) In Finnic languages and in Lapp, the possessed in *habeo*-constructions is generally unmarked.

4) In predicative possessive constructions generally, the genitive occurs (Finnish *kota on sedän* 'the tent belongs to my uncle' or 'the tent is my uncle's'). Only in Hungarian do we find a non-attributive possessive suffix/genitive *-é*-, e.g. *a könyv a tanáré* 'the book belongs to the teacher', which to a great extent agrees with the possessed in the construction.

The present paper does not aim to be full and exhaustive study. It briefly outlines the present-day situation in Hungarian, Finnish, Estonian and Saami/Lapp languages.

A further analysis is needed in order to throw more light on the interdependencies between the changes leading to reduction or complete loss of possessive marking in Finnic and Saami/Lapp languages. A thorough and contrastive examination of these questions will be the subject matter of further research.

DENNICA PENEVA